

Бакіров В. С., доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, чл.-кор. НАПН України, радник ректора Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Привабливість університету: учора, сьогодні, завтра

(роздуми метра)

Проблема привабливості університету завжди була важливою для вишів, але особливого значення вона набуває зараз, коли в Україні йде жорстока війна з російським агресором, коли українські університети втрачають студентів, які переміщуються для тимчасового або постійного навчання в закордонні заклади вищої освіти. Виникла реальна загроза для Харкова втратити статус студентської столиці України, і наслідки цього можуть суттєво змінити історичну долю нашого міста.

Перед харківськими вишами стоять два надзвичайно важливих і складних завдання. По-перше, зробити так, щоб випускники харківських шкіл залишалися в Харкові, вступали навчатися саме до харківських університетів. А по-друге, зробити так, щоб наші студенти, які зараз навчаються в закордонних вишах, поверталися на батьківщину й продовжували навчання у вишах Харківщини.

І у зв'язку із цим нам треба глибоко замислитися над тим, що може зараз приваблювати студента в університеті й що необхідно зробити, аби ця привабливість по можливості посилювалася.

На жаль, дуже мало більш-менш теоретичних робіт, у яких би аналізувалися, систематизувалися й оцінювалися різні чинники, що впливають на привабливість університету. Зазвичай університети йдуть власними шляхами, відштовхуються від свого досвіду, емпірично сформованих уявлень щодо того, чим і як можна привабити студентську молодь.

Наш досвід і спостереження відповідних вітчизняних практик показують, що переважно керівництво університетів використовує такі основні технології: 1) демонстрацію реального або фіктивного символічного капіталу; 2) демонстрацію матеріально-технічної бази; 3) демонстрацію економічних переваг як у плані вартості навчання, так і в плані майбутніх прибутків після закінчення навчання; 4) показ перспектив навчання за кордоном на засадах академічної мобільності, або подвійних дипломів тощо. Формула привабливості виглядає таким чином: наш університет є кращим, а) тому що він має багатовікову історію (доволі часто вигадану, сфальсифіковану); б) тому що він є першим в університетських рейтингах (часто-густо сумнівних); в) тому що він має гарні навчально-наукові лабораторії, спортивно-оздоровчі об'єкти, гуртожитки тощо; г) тому що в нас невисока вартість контрактного навчання, а здобутий фах забезпечує можливість працевлаштуватися в галузях з високими прибутками; і крім того, д) можна скористатися міжнародними зв'язками й повчитися за кордоном.

Інколи все анонсоване більш-менш відповідає дійсності, інколи – частково, інколи – зовсім ні, але саме на цих речах роблять наголос, і саме вони обігруються в комунікації зі студентами, саме ці сюжети студентів приваблюють.

Соціологічні опитування певною мірою підтверджують такий підхід. На жаль, їх на цю тему було проведено не так багато, але ми маємо все-таки певні дані про мотиви, які керують молодими людьми при вступі до ЗВО і які певною мірою впливають на привабливість обраних університетів та сприяють їй.

Незадовго до початку російської агресії, коли ситуація у вищій школі була достатньо стабільною, з лютого до листопада 2021 року колектив Центру соціально-гуманітарних досліджень Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за ініціативи Центру інноваційного розвитку вищої освіти Національної академії педагогічних наук України під керівництвом доцента О. І. Кізілова реалізував дослідний проєкт «Студенти закладів вищої освіти

України про своє навчання». Онлайн-опитування проводили в період з 8 червня до 26 серпня 2021 року в основних університетських центрах, в опитуванні взяли участь 2759 осіб.

Найпопулярнішою причиною вступу до закладу вищої освіти, за даними опитування, є бажання здобути знання та стати хорошим спеціалістом – 66%. Таким чином, здатність університету надавати повноцінну професійну підготовку, безумовно, є важливим чинником його привабливості.

Другим за популярністю чинником привабливості університету є думка, що з дипломом легше знайти хорошу, престижну роботу – 42%.

Третина опитаних uważала, що вища освіта забезпечує більший заробіток (35%), та розглядала навчання у виші як можливість почати самостійне життя (33%).

Крім того, на привабливість університету працюють також і зовнішні чинники, які не є заслугою університету чи результатом його зусиль. Це якість і комфортність міста, у якому розташовано університет, з точки зору архітектури, культурної інфраструктури, індустрії розваг, своєрідного культурно-урбаністичного драйву – того, що додає привабливості закладам вищої освіти. На їхню привабливість працюють можливості успішного працевлаштування, налагоджування корисних знайомств, набуття вагомого соціального капіталу, вихід на міжнародні зв'язки тощо. Це зовсім не свідчить про те, що столичні університети мають *apriori* перевагу в привабливості перед провінційними. Знаємо багато інших прикладів, коли регіональні університети мають велику популярність і привабливість, і важливо зрозуміти, за рахунок чого так є.

Під час опитування студенти насамперед називають важливими такі чинники вибору того чи іншого закладу вищої освіти, як-то: «Хотіли навчатися саме в цьому місті» (41%); «У ЗВО була саме та спеціальність, яку шукали» (41%); «Цей ЗВО надає високий рівень освіти» (36%); «Була можливість навчатися на

бюджеті» (34%); «ЗВО має високий рейтинг серед вишів України» (31%); «Диплом вашого ЗВО є престижним» (22%).

Спираючись на ці та інші дані соціологічних опитувань, можна зробити такі узагальнення. Привабливість університету складається з багатьох його характеристик і параметрів, які в сумі мають відповідати очікуванням студентів, їхнім запитам. Зрозуміло, що сучасні студенти у своїй масі є дуже різномірними, поділяються на багато груп за рівнем підготовки, мотивацією, життєвими планами. Те, що цікаво одним студентам, байдуже іншим, але в цілому привабливість навчального закладу залежить від його спроможності надати хорошу професійну підготовку, від престижності диплома, перспектив знайти після закінчення навчання роботу з високим заробітком, побувати за кордоном, від міста, у якому розташовано виш, і від його локації в цьому місті. Досить значну роль відіграє інтер'єр університету, доглянутість, чистота, комфортні аудиторії, лабораторії.

Важливо підкреслити, що привабливість університету під час вступу не залишається такою на весь період навчання. Ті уявлення про університет, які склалися під впливом випадкової, інколи недостовірної інформації, рекламних обіцянок тощо, перевіряються власним досвідом і спілкуванням в університеті й можуть обернутися розчаруванням, що посилюється від курсу до курсу.

Підсумовуючи сказане, досить умовно можна виділити 4 основних аспекти привабливості університету:

- **професійний**: виш дає можливість здобути знання, стати гарним спеціалістом;
- **статусний**: з дипломом цього вишу легше знайти хорошу, престижну роботу;
- **економічний**: вища освіта, яку надає цей виш, забезпечує більший заробіток;

– **матеріально-технічний:** виш забезпечено обладнанням, базами практики, він є доглянутим, комфортним у плані навчання, побуту, дозвілля. Хочеться звернути увагу на ще один надзвичайно важливий чинник привабливості, який можна назвати **атмосферним**.

Маємо на увазі загальну атмосферу університетського життя, яку важко вимірювати кількісними показниками, але яка відчувається практично всіма членами університетської корпорації й суттєво впливає на їхнє ставлення до своєї роботи, до обов'язків, до колег, на формат взаємин викладачів і студентів.

Благодійна університетська атмосфера (іноді її ще називають **аурою**) складається з великої кількості різнопланових ментальних характеристик: університетських і факультетських традицій, цінностей, форм спілкування, дружніх стосунків і, головне, довіри. Виявляється, що для університету як великої раціоналізованої й бюрократизованої системи є суттєвими та важливими такі ознаки, як почуття спільної університетської родини, корпоративного братерства, для багатьох випускників їхні спогади про університетське життя фокусуються переважно не на висококласних лабораторіях з технічними можливостями, а на улюблених викладачах і незабутніх людських стосунках. Ми до кінця не уявляємо й не досліджували спеціально природи та чинників такої аури. Проте особистий досвід дозволяє дещо назвати. Це насамперед демократичний стиль управління університетом та його підрозділами, повага й довіра до викладачів, любов до студентів, щира, не за обов'язком, а за душею турбота про них. Усе це студенти чудово відчують і відплачують любов'ю до університету. У різних університетах на різних факультетах тією чи іншою мірою в тому чи іншому своєрідному форматі це або має місце, або ні. Але кажучи про привабливість університету, ми не можемо цього чинника ігнорувати.

У соціальних мережах знаходимо багато студентських постів, у яких наголошено на тому, що привабливість університету багато в чому складається з характеру людських стосунків, морально-психологічного клімату. Як написала в

пості одна студентка, «це щастя – перебувати серед людей, яких ти любиш, і навчатися того, що подобається».

Проблему привабливості університету до певної міри можна пояснити за допомогою відомої ієрархії потреб «піраміди Маслоу».

Усе, що необхідно для підтримки життя, об'єднано в перелік фізіологічних потреб. Перш ніж людина зможе переслідувати якісь інші цілі, їй необхідно задовольнити ці потреби. Після їхнього задоволення актуалізуються потреби в безпеці. Задоволення необхідності в безпеці актуалізує потреби спілкуватися між собою, мати дружні стосунки, відчувати приналежність до колективу, цінність своєї особистості як невід'ємної частини єдиного цілого, відчувати повагу й увагу з боку оточення. А далі вже актуалізується потреба самовираження.

Безумовно, для якоїсь частини студентів і викладачів є достатньо привабливим ЗВО, який забезпечує перший і другий рівень потреб. А для досить значної частини цього замало, для них є привабливими такі університети, які забезпечують цікаве, змістовне спілкування, повноту дружніх стосунків, радість належати до творчих людей, нарешті, можливість самовираження й самовдосконалення. І більшість українських університетів діяла дуже коректно, коли пропонувала студентам усі рівні «піраміди Маслоу», хоча й не всім це було під силу. Кожному студентові потрібно надати можливість орієнтуватися на той сегмент університетської привабливості, який відповідає його інтелектуальному рівню, домінантним мотиваціям, потребам і запитам.

24 лютого 2022 року все змінилося. Страшних втрат зазнала українська вища школа. Це десятки зруйнованих університетів, сотні тисяч студентів і співробітників, викладачів, які змушені були покинути свої університети, розкидані по всій Україні й по всьому світу. Попри всі труднощі, небезпеку, значна кількість викладачів і студентів залишилися вірними своїм університетам і не уявляють без вишів свого життя, бо вони є їхніми невід'ємними частинками. Каразінський університет, як й інші харківські університети, особливо

постраждав під час війни. За цей період було зруйновано 25% корпусів університету. До навчання повернулися не всі студенти: хтось опинився на тимчасово окупованих територіях, хтось вирішив зробити паузу, хтось остаточно поїхав з України. Але майже 85%, хоча й навчаються дистанційно з різних куточків світу, долаючи складнощі та перешкоди, залишилися з університетом, залишилися частиною каразінської спільноти.

Безумовно, за цих умов радикально змінюється проблема привабливості університету. На перший план виходять фізіологічні й безпекові потреби, тому університети намагаються робити все, що в їхніх силах, для створення безпечного простору навчання й наукової роботи. Ми створили при Каразінському університеті благодійний фонд, і одним із проєктів став «Безпечний простір» [1]. Метою проєкту є залучення коштів для студентів, викладачів і працівників, для доукомплектування укриттів місцями для сидіння (лежання), ємкостями для питної води, виносними баками, резервним штучним освітленням тощо; для оновлення й посилення систем загальноуніверситетського оповіщення та зв'язку між укриттями й штабом цивільного захисту.

Проблема небезпеки змушує вищі навчальні заклади в тих місцях, де неспокійно, тривають обстріли, є пряма загроза життю учасників навчального процесу, максимально відмовитися від офлайн-занять. Але це само собою не додасть привабливості університету, якщо стабільно не буде забезпечено високу якість дистанційного навчання, використання ефективних інформаційно-комп'ютерних технологій. Тому на перший план виходить забезпечення засвоєння й упровадження цифрових технологій, навчання й спілкування викладачів, студентів, співробітників, переведення управлінських комунікацій і документообігу в електронний формат. До речі, серед трьох головних проєктів згаданого Фонду підтримки Каразінського університету не випадково розгорнуто проєкт «Диджиталізація», спрямований на закупівлю ноутбуків для викладачів і співробітників університету; створено Дата-центр університету для

зберігання та обробки даних, реконструкції внутрішньої мережі передачі даних для забезпечення швидкісного та надійного доступу до них усіх підрозділів університету, забезпечення каналами зв'язку між окремими корпусами та гуртожитками.

Робота під час пандемії ковіду підштовхнула виші для засвоєння онлайн-технологій навчання, усе ж залишається проблема виходу на новий рівень такого навчання, удосконалення як ІТ-підготовки студентів, так і ІТ-майстерності викладацького складу. Соціологічні опитування, які ми провели восени минулого року, показують, що тут є багато над чим працювати.

Зараз 55% усіх співробітників, у тому числі 59% викладачів, проживають не вдома. Розкидані майже по всій Україні та за її кордонами.

Навчальний процес у Каразінському університеті, як і в більшості вишів, відбувається онлайн. Отже, викладачі мають бути забезпечені всім необхідним для викладання в онлайн-форматі. У цілому більшість викладачів незалежно від їхнього місцезнаходження має комп'ютерну техніку, веб-камеру, необхідне для занять програмне забезпечення та достатньо стабільний для проведення занять інтернет-зв'язок. Проте кожному четвертому викладачеві бракує окремого та безпечного для проведення занять робочого місця. Дещо менше цю проблему відчують ті викладачі, які працюють із-за кордону.

Налагодження якісного повноцінного онлайн-навчання виходить зараз на перший план привабливості університету. І над цим постійно працюють факультети, кафедри, викладачі.

Під час цієї жахливої війни університети не повинні обмежуватися лише першими нижчими ступенями «піраміди Маслоу». Відкриваються можливості реалізації соціальних потреб і цінностей, спілкування, підтримки, патріотичної самореалізації. Це дуже важлива теза.

Українські університети показали себе центрами активного спротиву російській агресії. Викладачі й студенти, випускники зі зброєю в руках дають відсіч окупантам. На жаль, багато з них віддали життя за нашу свободу й незалежність. Університети є й мають бути центрами патріотизму, збереження й посилення наукового-технічного, оборонного потенціалу України, надавати своїм працівникам можливість активно наближати перемогу, виховувати й підтримувати патріотичний настрій колективів.

Український народ не здолати загарбникам. Ми переможемо, й університети повернуться до мирного життя. Зміняться формати їхньої роботи, чинники привабливості. Головне – вони будуть пишатися тим, що є українськими університетами, пишатися своїм досвідом стійкості й незламності, роботи в екстремальних умовах, спроможності надавати студентам можливість самореалізації, створення нової освіти і науки, сучасної країни, бути одним з лідерів демократичного світу.

Бібліографічні посилання

1. Kharkiv Karazin University Foundation (2022). *Безпечний простір* [online]. Available at: <https://karazin.foundation/projects/bezpechniy-prostir> [Accessed 11 Jan. 2022].

References

1. Kharkiv Karazin University Foundation (2022). *Bezpechnyy prostir* [The Safe space] [online]. Available at: <https://karazin.foundation/projects/bezpechniy-prostir> [Accessed 11 Jan. 2022].